

Романенко Євген Олександрович,

доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Президент Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, проректор, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 264-52-54, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

КЛАСИЧНИЙ СУД ПРИСЯЖНИХ МОЖЕ ЗАПРАЦЮВАТИ В УКРАЇНІ З 2021 РОКУ

Анотація. Конституцією України закріплюється, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Принцип їхньої роботи досі спирається на радянську практику. Для формального виконання цієї норми Конституції суд народних засідателів у 2012 році було перейменовано на суд присяжних, але фактично цей інститут не є судом присяжних у класичному розумінні. Таким чином, в Україні передбачена участь присяжних в окремих категоріях справ у кримінальному та цивільному процесах. Кримінальне провадження судом присяжних є альтернативою його розгляду професійними суддями і може здійснюватися лише за клопотанням обвинуваченого щодо певної категорії злочинів. При цьому присяжні разом із суддями вирішують майже усі питання судочинства.

Визначено, що навіть у тих кримінальних справах, де присяжні беруть участь, не зафіксовано їхньої активної участі у судовому процесі. У ході аналізу не було виявлено жодної окремої думки присяжного, що свідчить про те, що присяжні повністю погоджуються із рішеннями, проекти яких готуються професійним суддею.

Проведений незалежними громадськими організаціями аналіз показує, що у переважній більшості кримінальних справ, де потенційно міг бути суд присяжних, розгляд здійснювався колегією суддів без участі присяжних. Лише відносно кожного сьомого обвинуваченого розгляд здійснювався за участі присяжних.

Сьогодні українські суди – лідери антирейтингу недовіри серед громадян. Дослідження свідчать, що люди розчаровані судовою системою. Запровадження реального суду присяжних змінить судовий процес зсередини та дозволить зміцнити довіру населення.

Зазначено, що за клопотанням обвинуваченого у кримінальному провадженні в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, правосуддя може здійснюватися судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Однак такий підхід суттєво обмежує участь народу у кримінальному провадженні, як за колом справ, де можуть брати участь представники народу, так і за закріпленою моделлю суду присяжних, яка по суті є судовим розглядом з народними засідателями, і не є власне судом присяжних.

Ключові слова: кримінальні справи, цивільні справи, інститут присяжних, недовіра населення до судів.

Romanenko Yevhen Oleksandrovych,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration, vice-rector, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (044) 264-52-54, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

CLASSICAL JURISDICTION COURT MIGHT EARN IN UKRAINE 2021

Abstract. The Constitution of Ukraine stipulates that the people directly take part in the administration of justice by jury, the principle of their work is still based on Soviet practice. For the formal implementation of this norm of the Constitution, the court of lay judges in 2012 was renamed the jury, but in fact this institution is not a jury in the classical sense. Ukraine provides for jury participation in certain categories of cases in criminal and civil proceedings. Criminal trial by jury is an alternative to its consideration by professional judges and can only be carried out at the request of the accused for a certain category of crimes. In this case, the jury together with the judges decide almost all issues of legal proceedings.

It was determined that even in those criminal cases where jurors are involved, their active participation in the trial is not recorded. In the course of the analysis, no single jury opinion was found, indicating that the jury fully agrees with the decisions drafted by a professional judge.

An analysis conducted by independent public organizations shows that in the vast majority of criminal cases where there could potentially have been a jury trial, a panel of judges without a jury participated in the review. Only with respect to every seventh accused, the trial was carried out by jury. However, even in those criminal cases where the jury is involved, their active participation in the process has not been recorded. The analysis did not reveal any dissenting opinion of the jury, which indicates that the jury fully agrees with the decisions drafted by a professional judge.

Today, Ukrainian courts are leaders in the anti-rating of distrust among citizens. Studies show that people are disappointed with the existing judicial system. The introduction of a real jury trial will change the trial from the inside and will strengthen public confidence

Keywords: criminal cases, civil cases, jury institutes, distrust of the population in the courts.

Постановка проблеми. Інститут присяжних – одна із форм безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя. Суд присяжних існує в багатьох демократичних країнах, зокрема, в Англії і Уельсі, США, Канаді, Швеції, Бельгії, Данії, Норвегії, Австрії, Франції тощо.[1]

Найбільш відомим прикладом існування вказаного інституту є приклад малого журі у США, що складається з 6-12 членів та є відповідальним за вирішення питання про винуватість, або невинуватість, обвинуваченого у порушенні закону в конкретних справах.[2]

На даний час суди в масовій свідомості громадян України, на жаль, не асоціюються із законом та справедливістю. За даними соціологічного опитування, найнижчий рівень довіри серед інститутів державної влади має суд.[3] Зокрема, у переважній більшості кримінальних справ, де потенційно міг бути суд присяжних, розгляд здійснювався колегію суддів без участі присяжних. Лише відносно кожного сьомого обвинуваченого розгляд здійснювався за участі присяжних. І це при тому, що у таких категоріях справи фігурує покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Це свідчить зокрема й про те, що обвинувачені не користуються своїм правом на суд присяжних, адже у кримінальних справах він призначається за клопотанням обвинуваченого.

Однак, навіть у тих кримінальних справах, де присяжні беруть участь, не зафіксовано їхньої активної участі у судовому процесі. У ході аналізу не було виявлено жодної окремої думки присяжного, що свідчить про те, що присяжні повністю погоджуються із рішеннями, проекти яких готуються професійним суддею.

За умов тотальної недовіри населення до судів запровадження повноцінного суду присяжних з широкими повноваженнями може істотно збільшити прихильність суспільства до влади.

Уряд схвалив та передав до Верховної Ради законопроекти «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя»[4] та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»[5] щодо удосконалення порядку формування списку присяжних». Кабмін пропонує скоротити термін слухання справи з 1,5 років до 1,5 місяця; кількість присяжних збільшили з трьох до семи; кількість суддів, які розглядають справу, зменшити з двох до одного. Очікується, що ці законопроекти забезпечать реальне функціонування суду присяжних як інструменту народовладдя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні організаційні та процесуальні аспекти суду присяжних розглядалися в роботах Ю.М. Грошевого, І. В. Гловюк, А.Б.Войнарович, Л.М. Лобойка, С.О. Іваницького, О.В. Капліної, Р.П. Качур, Р.О. Куйбіди, О.П. Кучинської, А.Г. Маланюка, В.Т. Малярєнка, В.Т. Нора, Т.С. Нешик, В.О. Попелюшка, С.В. Прилуцького, О.Б. Прокопенка, І. О. Русанової, 7 А. А. Солодкова, В.І.Теремецького, В.М. Тернавської, В.М. Тертишника, С. Г. Штогуна, В.М. Щерби, О.Г. Яновської та ін. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, які стосуються діяльності суду присяжних, в Україні після прийняття нового КПК України та конституційної реформи 2016 року

наявна модель присяжних в Україні не працює належним чином.

Мета статті – дослідити особливості роботи класичного суду присяжних в Україні.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям Конституції України у 1996 році було запроваджено положення, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. При цьому жодних законодавчих змін для реалізації вказаної можливості громадянами, на той час, внесено не було. Лише у 2012 році з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (надалі –КПК України) було запроваджено можливість безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя у кримінальних справах через інститут присяжних.

Зокрема, КПК України передбачено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питань, пов'язаних із обранням, скасуванням, або зміною запобіжних заходів в суді, судді і присяжні вирішують спільно.

Що стосується цивільних справ, то у 2004 році з прийняттям нового Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) було запроваджено можливість участі громадян через інститут народних засідателів.

02 червня 2016 року були прийняті зміни до Конституції України щодо правосуддя, якими був скасований інститут народних засідателів та за-

лишено положення, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

У зв'язку із цим у 2017 році були внесені відповідні зміни до ЦПК України, якими народних засідателів було замінено на присяжних. Наразі ЦПК України, де передбачено, що цивільні справи щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи безвісно відсутньою, чи оголошення її померлою, усиновлення, надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

Таким чином, в Україні передбачена участь присяжних в окремих категоріях справ у кримінальному та цивільному процесі. При цьому присяжні разом із суддями вирішують майже усі питання судочинства.

Як зазначалося вище, у кримінальному процесі передбачена участь присяжних лише у разі наявності клопотання обвинуваченого та лише у справах, щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі.

У цивільному процесі передбачена обов'язкова участь присяжних у справах, що стосуються:

- обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи (ст. ст. 295-300 ЦПК);

- визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою (ст. ст. 305-309 ЦПК); –Усиновлення (ст. ст. 310-314 ЦПК);

- надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ст. ст. 339-342 ЦПК);

- примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу (ст. ст. 343-346 ЦПК).

02.01.2020р. у Верховній Раді було зареєстровано проект Закону № 2710 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя. Необхідність прийняття проекту Закону зумовлена такими факторами:

- по-перше, у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) зазначено, що за клопотанням обвинуваченого у кримінальному провадженні в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачене довічне позбавлення волі, правосуддя може здійснюватися судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Однак такий підхід суттєво обмежує участь народу у кримінальному провадженні, як за колом справ, де можуть брати участь представники народу, так і за закріпленою моделлю суду присяжних, яка, по суті, є судовим розглядом з народними засідателями, і не є власне судом присяжних;

- по-друге, згідно із статтею 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до списків присяжних не включаються державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, та інші особи, які мають юридичну освіту, або потенційно могли мати юридичний досвід. Проте віднесені законодавцем до компетенції присяжних питання передбачають наявність

високого рівня юридичних знань (частина третя статті 383 КПК). Так, відповідно до частини першої статті 391 КПК голосування присяжних повинне проводитись з питань, передбачених статтею 368 КПК України, в тому числі щодо вирішення питань, чи містить діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений, та інші.

Таким чином, законодавством цей обов'язок покладено на осіб без достатніх знань і досвіду вирішення складних питань права без розуміння в достатній мірі їх змісту і суті, що може стати підставою для оскарження таких рішень в Європейському суді з прав людини на підставі порушення права на справедливий судовий розгляд, адже присяжні, які становлять більшість відповідного складу суду, вирішували при ухваленні рішення питання, відповіді на які вони особисто не знали і знати не могли;

- по-третє, важливість суду присяжних для справедливого судочинства полягає не тільки в тому, що ухвалене ними рішення буде більш виваженим, адже ухвалюється групою людей, які мають різний життєвий досвід та погляд на ситуацію, й не тільки в тому, що на присяжних важче чинити тиск, адже вони не залежать від адміністративного ресурсу та вибірково потрапляють на розгляд конкретної справи, про що важко дізнатися заздалегідь, а ще й в тому, що коли вердикт у справі ухвалено колегією громадян, які є жителями тієї громади, де відбувається розгляд справи – це призводить до легітимізації цього рішення громадою, тобто сприйняття такого

рішення як справедливого більшістю громадян.

Таким чином, можна уникнути негативної реакції, яку часто викликають судові рішення, ухвалені у резонансних кримінальних справах, та значно підвищити довіру громадськості до судової влади.

Проектом Закону пропонується внести зміни до статті 31 КПК та запровадити розгляд кримінальних проваджень, у яких за вчинення злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі, судом присяжних у складі одного судді та семи присяжних, а за клопотанням обвинуваченого – колегіально судом у складі трьох суддів (крім випадків, передбачених частиною дванадцятою статті 31 КПК).

Розгляд справ зазначеної категорії із залученням присяжних запроваджується на виконання положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015.

Разом з тим запровадження розгляду справ судом присяжних стосовно усіх тяжких кримінальних правопорушень наразі є передчасним. Впровадження суду присяжних повинно здійснюватися поступово, що дозволить запровадити дієвий засіб здійснення правосуддя.

За результатами аналізу злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, було виокремлено категорію особливо тяжких злочинів, за вчинення яких передбачено покарання понад десять років, як такі, що мають найвищий рівень суспільної небезпеки серед цієї категорії справ та

запропоновано розгляд цієї категорії справ судом присяжних.

Проектом Закону пропонується покласти на суд присяжних вирішення питань про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Такі рішення приймаються простою більшістю голосів (стаття 391 КПК в редакції проекту Закону).

Нарадою суду присяжних керує голова присяжних, який послідовно ставить на обговорення питання та проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів.

Голова присяжних обирається присяжними у нарадчій кімнаті більшістю голосів зі свого складу та користується рівними з іншими присяжними правами у вирішенні всіх питань, що виникають під час судового розгляду й ухвалення вердикту, веде наради присяжних, за дорученням присяжних звертається до головуючого з питаннями, ставить на обговорення питання та проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів та керує нарадою присяжних, з урахуванням результатів голосування проголошує вердикт в судовому засіданні (стаття 388¹ КПК в редакції проекту Закону).

Кожному з присяжних учасники кримінального провадження можуть заявити відвід з підстав, передбачених статтями 75 і 76 КПК.

Змінами до статті 387 КПК встановлюється, що кожна із сторін кримінального провадження має право заявити відвід без надання мотивів двом присяжним. Прокурор та потерпілий мають право заявити відвід без надання мотивів одному присяжному.

Порядок прийняття рішення судом присяжних передбачає, зокрема, що перед виходом присяжних до нарад-

чої кімнати для ухвалення вердикту головуєчий звертається до присяжних із напутнім словом, у якому нагадує суть обвинувачення, повідомляє зміст Закону України «Про кримінальну відповідальність», що передбачає відповідальність за вчинення злочину, у якому обвинувачується особа, роз'яснює основні правила оцінки доказів, зміст презумпції невинуватості, положення про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого, роз'яснює зміст стандарту переконання «поза розумним сумнівом».

Головуючий роз'яснює присяжним, що їхні висновки мають ґрунтуватися лише на тих доказах, які були безпосередньо досліджені під час судового розгляду, а також нагадує свої настанови щодо недопустимості певних доказів і відомостей.

Головуючий також роз'яснює присяжним порядок їхньої наради, підготовки відповідей на поставлене питання, голосування й ухвалення вердикту (стаття 391¹ КПК в редакції проекту Закону).

Після звернення із напутнім словом, присяжні видаляються до нарадчої кімнати для ухвалення вердикту.

Вердикт присяжних обов'язковий для головуєчого і має наслідком ухвалення ним відповідного вироку. Головуючий складає і проголошує вирок суду присяжних (стаття 391⁷ КПК в редакції проекту Закону).

Також пропонується внести зміни до статті 392 КПК та встановити, що вироки, ухвалені на підставі вердикту суду присяжних, підлягають оскарженню в апеляційному порядку (частина четверта стаття 392 КПК в редакції проекту Закону).

З метою забезпечення формування списків присяжних Державна судова адміністрація України та її територіальні органи мають право отримувати з Державного реєстру виборців інформацію про виборців, зокрема таку, що містить персональні дані (частина восьма статті 26 Закону України «Про Державний реєстр виборців» в редакції проекту Закону).[4]

02.01.2020р. у Верховній Раді було зареєстровано також проект закону №2709 про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних. Законом України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) змінено порядок формування, затвердження та перегляду списку присяжних.

Порядок формування, затвердження та перегляду списку присяжних визначено положеннями статті 64 Закону. Так, для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 цього Закону і дали згоду бути присяжними.

У разі неприйняття місцевою радою (місцевими радами), впродовж двох місяців з моменту отримання подання, рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з подан-

ням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради.

Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

Слід зауважити, що при застосуванні вищевказаного порядку формування та затвердження списків присяжних, наразі існує проблема щодо тривалого процесу їх формування та затвердження.

Проектом Закону пропонується внести зміни до статті 64 Закону, якими передбачається спростити порядок формування списків присяжних шляхом виключення місцевих рад з процесу їх формування та покладення такого обов'язку на територіальні управління Державної судової адміністрації України з використанням інформації, що міститься в Державному реєстрі виборців.

Крім того, проектом Закону пропонується рекомендувати Державній судовій адміністрації України затвердити порядок формування списку присяжних.

Також проектом Закону запропоновано доповнити статтю 65 Закону положенням, згідно з яким члени органу, що здійснює дисциплінарне провадження відповідно до Закону України «Про прокуратуру», не можуть включатись до списків присяжних.[5]

Враховуючи зазначене, необхідність прийняття проекту Закону зумовлена потребою в оперативному формуванні та затвердженні списку присяжних задля забезпечення розгляду судових справ, у випадках, передбачених процесуальним законом,

з дотриманням розумних строків їх розгляду.

Висновки. Судова влада, перш за все, є тією гілкою влади, повага до якої має слугувати становленню правової держави. Тому введення суду присяжних континентальної моделі стане фундаментальним фактором формування суспільної свідомості, оскільки громадяни, які брали участь у відправленні правосуддя в статусі присяжного, будуть вносити свій вклад у розвиток демократичних принципів правосуддя. Суд присяжних вплине на формування громадянського суспільства, зокрема через залучення особи до прийняття рішення про долю іншого, усвідомлення людської гідності, взяття відповідальності за подальше життя іншої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Інститут присяжних: міжнародний досвід», Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України, <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29341.pdf>
2. Types of Juries, United States Courts, <https://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/types-juries>.
3. Романенко Є. О. Другий етап судової реформи в Україні/Публічне урядування: збірник. –№ 3 (13) – травень 2018. –Київ: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018. –с.188-198.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя» http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67835
5. Проект закону про внесення змін до закону України «Про судоустрій і ста-

тус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних №2709 від 02.01.2020 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67834

REFERENCES:

1. Instytut prysiazhnykh: mizhnarodnyi dosvid [Jury Institute: International Experience]. (n.d.). *euinfocenter.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29341.pdf> [in Ukrainian].

2. Types of Juries. (n.d.). *www.uscourts.gov*. Retrieved from <https://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/types-juries> [in English].

3. Romanenko, Ye. O. (2018). Druhyi etap sudovoi reformy v Ukraini [The second stage of judicial reform in Ukraine]. *Publichne uriaduvannia – Public governance*, 3(13), 188-198 [in Ukrainian].

4. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo zabezpechennia uchasti hromadian u zdiisnenni pravosuddia» [Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts on Ensuring Citizens’ Participation in the Administration of Justice”]. (n.d.). *w.c.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67835 [in Ukrainian].

5. Proekt zakonu pro vnesennia zmin do zakonu Ukrainy “Pro sudoustrii i status suddiv” shchodo udoskonalennia poriadku formuvannia spysku prysiazhnykh : vid 02.01.2020, № 2709 [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine “On Judiciary and Status of Judges” on Improvement of the Procedure for Forming the Jury List” from 02.01.2020, № 2709]. (n.d.). *w.c.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67834 [in Ukrainian].